

"Doğrudur, 22 il bundan öncə biz bilmirdik ki, Azərbaycan müstəqil dövlət olacaqdır. Lakin mən o vaxt Azərbaycanın müstəqilliyi fikri ilə yaşayırdım".

Heydər ƏLİYEV

Anadan olmasın 100-cü ildönümündə böyük dövlət və siyasi xadim, Ulu Öndər Heydər Əliyevin müasir Azərbaycan Respublikası dövlətinin qurucusu kimi müstəsna tarixi roluna nəzər yetirmək, fəaliyyətini araşdırmaq, toplanmış tarixi təcrübəni öyrənmək, elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr aparmaq praktik siyasət və perspektivlər baxımından əhəmiyyətlidir. Yaşadığı dövrdən zaman etibarilə uzaqlaşdıqca böyüklüyü daha çox görünən, Azərbaycanın güclü və müstəqil bir dövlət kimi yaşaması, inkişaf etdirilməsi, xalqımızın qüdrətli olması üçün çalışan bütün şəxslərə mənəvi-siyasi irsi baxımından daha da yaxınlaşan Heydər Əliyevin müstəqil dövlətçiliyə dair fəaliyyətinin və strateji düşüncələrinin bütün tərəflərini bir məqalədə təhlil etmək mümkün deyildir. Bundan ötrü dorin elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına və əsərlərin yazılmasına ehtiyac vardır. Məqalənin yazılmasında başlıca məqsəd Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin osaslarının yaradılmasında və qorunub saxlanılmasında, dövlət quruculuğunda, strateji hədəflərin müəyyənləşdirilməsində Heydər Əliyevin fəaliyyətinin ümumiləşdirilməsi elmi-nəzəri təhlili etməkdir.

Tarixi tədqiqatların dünyada qəbul olunmuş metodoloji prinsiplərinə görə dövlət və siyasi xadimlər bir sıra meyarlar əsasında qiymət verilir. İlk növbədə, tarixi şəxsiyyət konkret məkan və zaman daxilində yaşadığından fəaliyyətinə də möhür həmin çərçivədə yanaşmaq, təhlil etmək və qiymətləndirmək tədqiqatların başlıca metodoloji tələblərindən biridir. Məkan və zamansız tarix olmadıqı kimi, həmin çərçivədən konarda fəaliyyət göstərən dövlət və siyasi xadim də yoxdur. Onlar mücərrəd deyil, konkret ictimai-siyasi şəraitə uyğun olaraq millətin və dövlətin xeyrinə müvafiq qərarlar qəbul edirlər. İkincisi, dövlət və siyasi xadimlərin fəaliyyətinə özündən sonra gələnlərə deyil, özündən əvvəllərlə müqayisədə qiymət verilir. Çünki onlar bir neçə on illər sonra nəyin və necə baş verəcəyini əvvəlcədən görə bilməzlər. Yalnız zamandan uca olanlar, millətin strateji inkişaf yolunu müəyyənləşdirən, tərəqqisindən ötrü başlıca şərt olan dövlətin güclənməsinə ömrünü həsr edən dövlət və siyasi xadimlər dahilər, dihalər olurlar. Sonrakı tarixi dövrlərdə hakimiyyətə gələnlər xalqını və dövlətin daha da güclü etmək üçün möhür onların siyasi, dövlətçilik irsinə və təcrübəsinə müraciət edir, ibrət dərsləri alırlar. Zəif dövlət rəhbərlərinin tarixin səhifəsindən silib çıxarmaq mümkün olmasa da, dövlət və siyasi xadimlərin onların irsinə, adətən, müraciət etmirlər. Ona görə ki, heç bir dövlət rəhbəri ölkəsinin zəif olmasını istəməz. Çünki milli dövlətçilik tarixindən güclü örnəkləri öyrənmək lazımdır. Möhür həmin meyarlar baxımından Heydər Əliyevin dövlətçilik irsinə diqqət yetirmək, bezi suallara dərin elmi əsaslandırılmış cavablar vermək, keçilən yolu doğru qiymətləndirmək və düzgün nəticələr çıxarmaq əhəmiyyətlidir. Heydər Əliyevin dövlət və siyasi xadim olaraq fəaliyyəti Azərbaycan dövlət adamlarına, siyasətçilərinə hansı ibrət dərslərini verir? Regionun geosiyasətinin dəyişməsinə təsir edən dövlət rəhbəri kimi Heydər Əliyevin fəaliyyəti 100 ilin zirvəsindən necə görünür? Bu məqalə qətiyyətlə təbliğat xarakteri daşıyır, görkəmli dövlət və siyasi xadimin, tarixi şəxsiyyətin fəaliyyət tarixi baxışdır.

1918-ci ilin may ayında Azərbaycan xalqı bir ilko imza ataraq müsəlman Şərqi respublika mərkəzinə gətirdi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, respublika idarə üsulunu qurdu, müsəlman xalqlarına müstəmləkəçilikdən qurtulmağın yolunu göstərdi. Lakin cümhuriyyətin ömrü uzun olmadı, 1920-ci ilin aprelində bolşevik Rusiyanın işğalına məruz qaldıqdan sonra milli dövlət siquta uğradı və Azərbaycan SSR yarandı. XX əsrin 20, 30 və 40-cü illəri sovet dövlət quruculuğu adı altında müstəqil dövlətçiliyin ən kiçik təzahürələrinin loğv edilməsi, təbii sərvətlərinin amansızlıqla talan edilərə daşınması, Azərbaycanın ittiqat mərkəzinə daha çox bağlanması, milli ədəbiyyatın, milli ruhlu ziyalıların amansız təqib edilmələri və repressiyalar ilə yadda qaldı. Azərbaycan rəhbərliyində təmsil olunan şəxslər arasında davam edən intriqal, mərkəzə şikayət dolu məktubların göndərilməsi respublikaya olan mənfi münasibəti daha da artırdı. Sovet lideri Stalinin ölümündən sonra ölkədə nisbi yumşalma baş versə də, soyuqqanlı davranışların yerini hissiatlar tutduğundan mərkəzi hakimiyyət Azərbaycanı cəzalandırdı, milli ruhlu insanları sıxışdırdı və bir sıra rəhbər şəxsləri vəzifələrindən uzaqlaşdırdı.

1969-cü ildə Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra Azərbaycanda şərait təcridən dəyişdi. Fabrik və zavodların tikilməsi notcasında rayonlardan gənclərin paytaxta gəlməsinə, çarizm və sovet dövrlərində digər xalqların gətirilməsi ilə simasız itirmiş Bakı şəhərində milli ruh bərpa olunmağa başladı. Heydər Əliyevin Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd seçilməsi ilə millətin özü inamı artdı. Xarici

ölkə tarixçilərinin yazdığı kimi, Azərbaycanın şimalı çar Rusiyası tərəfindən işğal edildikdən sonra özlərini sındırılmış hesab edən azərbaycanlılar XX əsrdə yalnız iki dəfə Bakıda başlandı dik tutaraq gözmüşdilər: birinci dəfə Nuru Paşa komandanlığında Azərbaycan və Osmanlı hərbiçilərindən təşkil edilmiş Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən 1918-ci ilin sentyabr ayında Şəhər azad edildikdən sonra; ikinci dəfə isə Heydər Əliyevin hakimiyyəti altında özlərini inam artdığı 1970-ci illərdə.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi üçün zəruri olan obyektiv amillər, maddi təməllər sovet sistemi daxilində formalaşdı. Respublika ərazisinin qorunmasına, hakimiyyətin güclü olmasına, əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirildi, demokratiya inkişaf baş verdi.

Sovet sistemi şəraitində həm də ittiqat mərkəzinin işarəsi ilə Azərbaycanı daxiləndən zəiflətmək, didib-parçalamaq məqsədi güdən intriqalar, "Bakı işi" adı altında Moskvada partiya iclaslarında müzakirə olunan məsələlər xalq haqqında mənfi rəy formalaşdırdı. Bu hallara son qoyan Heydər Əliyev hakimiyyətin qanadları arasında yekdillik yaratdı, xalq və hakimiyyət arasında birlik qurdu, milli kadrları yetişdirməsinə və yerləşdirilməsinə üstünlük verdi. Bütün ölkədə silyan xalqların nümayəndələri respublikalarda vəzifələrə gətirildiyi halda Heydər Əliyev milli kadrları hazırlamağa və ətrafına toplamağa başladı. Xarici tədqiqatçıların fikrincə, Heydər Əliyevin qazandıqı uğurların kökündə yerli milli kadrlara arxalanması dayanır.

İstiqlal üçün tələb olunan mənəvi amillərin formalaşdırılmasından ötrü tədbirlər görüldü. Bilindiği kimi, XIX əsrin sonları - XX əsrin əvvəllərində maarifçilərin, şair, yazıçı və alimlərin əsərlərində inisə tapmış Azərbaycanın istiqlal fikri cümhuriyyətin qurulmasında başlıca rol oynadı. İstiqlal məfkuresini əsərlərində qoruyan alim, şair, yazıçı və jurnalistlər sovet hakimiyyəti quruluqdan sonra amansız repressiyalara məruz qalmışdılar. Respublikada dissidentlərin yaranmasına imkan verməyən Heydər Əliyev məharətlə həmin şəxsləri bütöv Azərbaycan, Cənubi Azərbaycan məsələsindən yazmağa təşviq edir, Moskvanın çənginə vermirdi, bözün yüngülcə tənqid etsə də, az sonra onların yüksək fəxri adları verib vəzifələrə təyin edərək qoruyurdu. Xarici ölkə tarixçilərinin yazdığı kimi, 70-ci illərdə azərbaycanlı şair və yazıçıların əsərlərindəki bütönmüş Azərbaycanın hər iki tayın birlişdirilməsi fikri Mərkəz Komitənin birinci katibinin kabinetinin açıq pəncərələrdən axaraq onların düşüncələrinə və əsərlərinə hakim olurd.

Heydər Əliyev millətin varlığını əsas amil olan Azərbaycan dili sahəsində tədqiqatların aparılmasına dair göstərişlər verir, görkəmli dilçi alimlərin dövlət məkafatlarını təqdim edirdi. Bu, tariximizdə bir ilk idi.

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli xadimlərinin xatirəsinə əziz tutan, əbədiləşdirən Heydər Əliyevin türkçü, pantürkçü, turançı kimi həbs olunmuş və Uzaq Sibir sürgünündə vəfat etmiş Hüseyin Cavidin məzarını bir vaxtlar işlədiyi Bakıya deyil, doğulduğu Naxçıvana köçürməsi Azərbaycanın bir parçasını sovet dövründə ümumi vətən hesab edilən SSRİ məfhumundan üstün tutduğunu göstərirdi.

Kərbəladə böyük Məhəmməd Füzulinin məzarının dağılması təhlükəsi yaranıqda iclasların birində özünü şair Süleyman Rüstəmə tutaraq söyləyir ki, get İraqın Bakıdakı konsulu-nu xirtəyindən tut və de Füzüli mənim məniyyətimdir, varlığını qorxma, mən nə qədər vəram, sizə heç kim bir söz deyə bilməz. Buna bənzər sözləri yazıçı Mirzə İbrahimova da deyir. Belə mövqə təkcə ədəbi tarixi irsin mühafizəsinə deyil, eyni zamanda şair, yazıçı, jurnalist və alimlərin qorxmadan yazıb-yaratmaların üçün bir işarə idi.

1982-ci ilin sonlarında Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun üzvü seçilməsi və SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini təyin edilməsi ilə Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinin Moskva mərhələsi başlayır. Azərbaycanlı, müsəlman olan Heydər Əliyevin Moskvada rəhbər vəzifələrə gətirilməsi, dünyanı lərzəyə salan sovet imperiyasını idarə edən şəxslərdən biri olması ilk növbədə dövlət idarəçilik bacarığı, yüksək intellektual səviyyəsi, Krenl rəhbərliyinin Əfqanıstan hərbi müdaxilədən sonra ölkənin müstəqil dünyasında itirilmiş nüfuzunu bərpa et-

Zamanın fəvqündə

mək niyyətləri ilə bağlı idi. Mərkəzdə belə hesab edilirdi ki, Sov.İKP MK Siyasi Bürosunda olan Qazaxıstandan Dinnümməddə Kunayev və Özbəkistandan Şərəf Rəşidov bəlli səbəblərdən bu vəzifələri yerinə yetirə bilmirdilər. Bu işlərin öhdəsindən müsəlman Şərqi dorindən bilən, xalqlar və ölkələrinin rəhbərləri tərəfindən qəbul olunan yalnız Heydər Əliyev gələ bilərdi. Xarici ölkə tarixçilərinin yazdığı kimi, mərkəz üçün Heydər Əliyev sovet dövlət, partiya xadimi, müsəlman Şərqi xalqları və liderləri üçün Heydər, Əli, Əlizadə idi. Digər tərəfdən, xarici müəlliflər qeyd edirlər ki, Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Azərbaycan müstəqilliyə tam həzirləndi, yalnız onun formal olaraq elan edilməsinin qaldığı qənaətinə gələndə mərkəz, bunun əci nəticələri ola biləcəyindən çəkinərək onu vəzifədən çıxarmağa deyil, Moskvada daha sət nəzərdə tutulmuş saxlamağa gətirdi. Həmin səbəblərə görə, Heydər Əliyev Moskvada yüksək vəzifələrə gətirildi. Sonralar çıxışlarının birində Heydər Əliyev bunlara olaqard deyirdi: "Doğrudur, 22 il bundan öncə biz bilmirdik ki, Azərbaycan müstəqil dövlət olacaqdır. Lakin mən o vaxt Azərbaycanın müstəqilliyi fikri ilə yaşayırdım". Heydər Əliyevdən sonra hakimiyyətə gələn Azərbaycan rəhbərləri respublikanın gücləndirilməsi xəttini davam etdirə bilmədilər, hər şey geriye döndü.

Heydər Əliyev fikrincə, müsəlman Şərqi dövlət sovet dövlətinin nüfuzunu artırmaq, xalqlar üçün cəlbədiçilərdən ötrü SSRİ-nin müsəlman respublikalarının sosial-iqtisadi, mədəni inkişafına xüsusi diqqət yetirilməsi idi. Bununla da o, SSRİ-nin türk, müsəlman xalqlarının lideri səviyyəsinə yüksəlirdi.

1980-ci illərin ortalarında SSRİ-də hakimiyyətə gələn Mixail Qorbaçov türk, müsəlman respublikalarının Leonid Brejnev dövründə xeyli irəli gətirdikləri, dövlət müstəqilliklərini elan etməyə hazır olduqları qənaətinə gəldiyindən onların ölkə rəhbərliyindəki xadimlərinə etinasızlıq göstərərək vəzifələrindən uzaqlaşdırdı, xalqlarını isə cəzalandırdı. Sov.İKP MK-nin 1987-ci ilin oktyabr plenumunda Heydər Əliyev vəzifələrindən çıxarıldıqdan az sonra Ermənistan Azərbaycana qarşı əsassız iddialarını irəli sürərək daxili işlərinə kobud şəkildə qarşımağa başladı. Ermənistanda özəli torpaqlarında yaşayan azərbaycanlılar vəhşicəsinə qovularaq qaçmağa məcbur idilər, tarix və mədəniyyət abidələrini dağıtdı. Bunların qarşısını almaq iqtidarında olmayan hakimiyyət Azərbaycanı böhra saldı. Rəhbərlər bir-birinin ardınca dəyişsə də, vəziyyət düzəlmədi. Respublikada qarışıqlıq yarandı, dövlət və hökumət strukturları iflic vəziyyətinə düşdü.

Ermənistanı dayandırmıq əvəzinə Azərbaycanı cəzalandıran sovet rəhbərliyi tərkibinə ehtiyatda olan ermənilərin də cəlb edildiyi qəşəmli 1990-cı il yanvarın 19-20-nə keçən gecə Bakıda dinc əhaliyə qarşı kütləvi

qırğın törətdi. Moskvada təhlükəsizliklərinin təmin edilməsinə baxmayaraq, bu qanlı hadisədən sonra Heydər Əliyev ailə üzvlərlə birlikdə Azərbaycanın Daimi Nümayəndəliyinə gəlib bəyanat verərək 20 Yanvar qətləmini tərkənənləri ittiham etdi, ən ağır zamanda xalqın yanında oldu. Bu, onun gələcək siyasi və milli dövlətçilik fəaliyyətində zirvəyə aparan yolun başlanğıcı, yeni şəraitdə Ümummilli Liderlək üçün ilk addımı idi. Həyatında döniş anı olan 20 Yanvar hadisəsindən sonra mərkəz ilə yolunun bir olmadığı qənaətinə gələndə Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyini bərpa etmək xəttini götürdü.

Moskvada yaşamağın mümkün olmadığını görəndə Heydər Əliyev Azərbaycana gəlsə də, uzun illər boyu respublikaya rəhbərlik etməsinə baxmayaraq, yaşamağa məznlı olmadığından və yerli rəhbərlər də onun Bakıda qaldığını evində qalmasına razılıq vermədiklərindən doğılduq Naxçıvana gətməyə məcbur oldu. Az sonra Heydər Əliyevin bəyanatı verərək Kommunist Partiyasının sıralarından istefa verməsi bu ideologiyaların iflasında təsirli rol oynayan amillərdən biri oldu. Miflənlə insan ondan nüminə götürürək partiya biletlərindən imtina etdi. SSRİ-nin ideoloji əsası olan Kommunist Partiyası dağıldı.

1990-cı ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin deputatı və bir müddət sonra isə sədri seçilməsi ilə Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinin yeni bir mərhələsi başladı. Sovet sisteminin və SSRİ-nin mövcud olmasına baxmayaraq, aqsaqal deputat kimi sədrliyi altında keçən Naxçıvan Ali Sovetinin ilk sessiyası iclasında sovet atributlarından imtina olundu. MSSR-in adından Sovet Sosialist ifadələri çıxarıldı, Ali Sovet Ali Məclis adlandırıldı. Sovet dövlətinin inkar etdiyi, cümhuriyyətin ümumi olaraq dövlət bayrağı kimi qəbul edilən və Azərbaycan rəhbərliyini yeni atributları qəbul etmək tövsiyə edildi. Naxçıvan müasir müstəqil Azərbaycan milli dövlətçiliyinin bərpasının onurğa sütunu oldu. Heç şübhəsiz, bu qərar müasir tariximizin ən vacib hadisələrindən və Heydər Əliyevin millət qarşısında böyük tarixi xidmətlərindən biri olaraq zamanın fəvqündə dayandığını göstərir.

Naxçıvanda Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarını birliyindən ötrü qəbul edilən qərarların təşəbbüskarı oldu. Azadlıq meydanında keçirilən mitinqlərin xarakterini dəyişdirərək ona islam fundamentalizm damğası vurmaq məqsədilə sovet rəhbərliyinin tapşırıqlarına əsasən, DTK İrən İslam Respublikasının bayraqlarını göndərdi. Bir müddət sonra SSRİ-İrən sərhədinin Naxçıvan hissəsində tikilən məftillərin sökülünə də həmin niyyətlərə yönəlmədi və millətinizin üstünə atılan ləkə idi. Heydər Əliyev 31 Dekabrın Dünya Azərbaycanlıların Həmrəyliyi Günü elan edilməsinə nail olmaqla

həmin ləkəni sildi və bütün azərbaycanlıları tok bayraq, tok dövlət, tok vətəndə birləşdirdi.

SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycan xalqı və dövlətinin qarşısında dayanan vəzifələri - dövlət müstəqilliyini tanımaq və qorumaq; ölkənin inkişafını açarını tapmaq; Ermənistanın təcavüzünə son qoymaq; diktatordan demokratiyaya, planlı təsərrüfatdan azad bazar iqtisadiyyatına keçmək və digər məsələləri bir-birini əvəz edən Azərbaycan rəhbərləri yerinə yetirə bilmədiklərindən hakimiyyət ilə xalq arasında hakimiyyət ölkədəki proseslər üzərində nəzarəti tamamilə itirdi. Azərbaycanın şimalı və cənubunda xarici düşmən qüvvələr tərəfindən dəstəklənən separatçılıq artdı, ölkə parçalanmaq, xalq vətəndaş müharibəsi, dövlət müstəqilliyi itirilmək təhlükəsi qarşısında qaldı. Belə ağır şəraitdə vəzifədə olanlar bir-birinin ardınca istefa verərək məsuliyyətdən yaxa qurtarmaq yolunu tuddular, bəziləri vəzifələrini "dondurdular", bəziləri isə qaçib gizləndilər. Bu, Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində pis bir an olan, gələcəkdə xatırlanacaq və müraciət ediləsi deyil, utanverici bir səhifə idi. Sabaha ümidinin olmadığı üçün xalq nicat yolu axtarırdı: Nə etməli? Ölkəni ağır şəraitdən kim çıxara bilər?

Xalqda formalaşmış qəti inama görə yalnız Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətini dağılmaqdan, ümumi böhrandan, mənəvi-psixoloji sarıntıdan çıxara, Ermənistanın hərbi təcavüzünü dayandıra, ölkəni fəlakətə salmış bərbad xarici siyasət fəaliyyətini yeni əsaslar üzərində qura bilərdi. Ona görə də xalqımız Naxçıvana - Heydər Əliyevə müraciət etdi. Çarəsiz qalan ölkə rəhbərliyi xalq tələbləri əsasında və Konstitusiyaya uyğun olaraq Heydər Əliyevi Bakıya dəvət etməyə məcbur oldu. Qiyamın baş verdiyi

məniliyi və onların havadarları üzərində qalıbiyyətini göstərdi.

1994-cü il 20 sentyabrda Heydər Əliyevin qəti iradəsi notcasında "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanaraq həyata keçirilməyə başlaması ilə bir-birilə didişən, geosiyasi və geotiqsadi maraqları uğrunda amansız mübarizə aparan dövlətlər ilk dəfə olaraq Azərbaycanda konsorsium yaratdılar. Ərazicə çox da böyük olmamasına, əhalisinin sayının azlığına baxmayaraq, Azərbaycan özündən qat-qat böyük dövlətləri bir araya gətirdi, birləşdirici rol oynadı. Bu, Heydər Əliyevin təkə Azərbaycan milliti və dövləti deyil, dünya siyasi qəşəsində nadir xidmətlərindən biri idi.

Heydər Əliyevin qətiyyəti özünü "Əsrin müqaviləsi" imzalandıqdan sonra baş verən dövlət çevrilişi və qiyam cəhdlərinin qarşısını almasında aydın şəkildə göstərdi. 1994-cü ilin oktyabrında dövlət çevrilişi, 1995-ci ilin martında isə dövlət əleyhinə qiyam cəhdləri möhür onun yenilməz iradəsi, qətiyyəti və siyasi bacarığı ilə iflasa uğradıldı. Millət qanuni hakimiyyətə müdafiə etdi. Bu, qanunsuz hərəkətlərin qarşısını almasının ibtənamı tarixi dərsləri oldu. Heydər Əliyev qəti şəkildə göstərdi ki, Azərbaycan çevrilişlər üçün sınaq meydanı deyil, güclü dövlətdir, silahlı yolla hakimiyyətə gəlmək yolverilməzdir. Bu, digər bir mühüm məsələnin həllinə kömək etdi. O zamana qədər sabitlik və sabaha ümidlər olmadığından Azərbaycana bərc verməyən xarici dövlətlər və donör təşkilatların mövqeyində dəyişiklik baş verdi, ölkəyə investisiya axını başladı. Yeni neft strategiyası ölkənin inkişafı, güclü dövlət quruluşu, millətin daha yaxşı yaşayışını təmin etmək üçün açar oldu. Azad bazar iqtisadiyyatına keçmək, demokratik inkişaf üçün islahatlar aparıldı, çoxpartiyalı sistemin osasları möhkəmləndirildi. Vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində tədbirlər həyata keçirildi. Ən başlıcası, Azərbaycanda təməlləri möhkəm olan, güclü dövlətçilik ənənəsinin və dorin dövlətin əsası qoyuldu.

Dövləti dalana diroyən, milli-dövlət maraqlarına cavab verməyən uğursuz xarici siyasət xəttindən imtina edən Heydər Əliyev çevikliyi və manevlərə imkan verən tarazlaşdırılmış, çoxqütblü xarici siyasət xəttini dövlətin beynəlxalq fəaliyyətinə gətirdi.

Prezident vəzifəsində ilk rəsmi xarici səfərini dünya demokratiyasına təhəllər vermiş, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 1920-ci ildə de-fakto tanındığı və erməni lobbisinin güclü olduğu Fransaya edərək göstərdi ki, Azərbaycan demokratiya yolu tutub, Avropa ailəsinin üzvüdür, dövlət müstəqilliyi daimi, əbədi və sarsılmazdır, bu yoldan dönməyəcəkdir, Azərbaycan dövləti heç bir ölkənin və ölkələrin qrupunun deyil, yalnız öz maraqlarının yanında, erməni lobbisinin, havadarlarının fitnələrinə qarşı tutarlı cavab verəcəkdir.

Azərbaycanın qonşu dövlətlərə münasibətlərini nizama salmaq üçün addımlar atan Heydər Əliyev İrən və Rusiya ilə məhrəban qonşuluğu tədricən bərqar etdi. Türkiyə və Gürcüstan ilə strateji münasibətlər xətti seçdi. Azərbaycanın məhrəban qonşuları, ticarət ötaqları, strateji tərəfdaşları və strateji müttəfiqləri müəyyənləşdirildi.

Neft strategiyasını reallaşdıran Heydər Əliyev ölkənin təbii sərvətlərini milli sərvətə çevirdi. Təkcə iqtisadi deyil, hüquq strateji əhəmiyyət daşıyan çoxşaxəli neft və qaz mərkəzləri inşa edilməyə başlandı. Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəməri Azərbaycanın müstəqilliyi mərhələ oldu, hər hansı bir dövlətdən asılılığa son qoydu. Azərbaycanın neft strategiyası Orta Asiyanın yeni müstəqil dövlətlərinin də dünyaya çıxışına kömək etdi. Əsas ixrac neft boru kəmərinin Türkiyə ərazisindən keçirilməsində israr edən, 1997-ci ilin iyul-avqust aylarında ABŞ-yə səfəri zamanı Prezident Bill Klintonla "mənt tacir deyiləm, siyasətçiyəm, boru kəməri Türkiyə ərazisindən keçməlidir" deyəndə Heydər Əliyev istəyini nail olaraq neftin tranzitini qardaş Türkiyəyə verməklə onun da dünyaya siyasətində rolunu artdı, mövqələrini möhkəmləndirdi. Bu gün Türkiyənin Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında vacib yer tutması, G-20-nin çərçivəsində olması eyni zamanda həmin siyasətin nəticəsidir. Davam edən Rusiya-Ukrayna müharibəsinin yaratdığı şərait baxımından da yanaşılarsa, təkcə şimal boru kəməri fəaliyyət göstərdikdə, Avropa ölkələrinin və Azərbaycanın indi hansı ağır vəziyyətə düşəcəyini təsəvvür etmək çətin deyildir.

Bu fakt da Heydər Əliyevin zamanın fəvqündə dayanan strateq olduğuna təsdiq edir. Tarixi İpək yolu bərpa edildi. Azərbaycan tranzit ölkəyə çevrildi. Heydər Əliyev Cənubi Qafqazın və Mərkəzi Asiyanın geosiyasətinin dəyişməsinə, türk dünyası qarşısında müstəsna rol oynayan dövlət və siyasi xadim oldu.

Heydər Əliyevin fəaliyyətindən alınan ibrət dərsləri oxudu. Keçirilən yolun və fəaliyyətin tarixi təcrübəsi göstərir ki, Azərbaycan millətinin inkişafının təməlinə sabitlik, güclü dövlət və qüdrətli dövlət rəhbəri amilləri dayanır. Hədəflərinə çatmaq istəyən millət daim dövlətinin yanında olmalı, onu qorumaq və milli-dövlət maraqlarını hər şeydən uca tutmalıdır.

Musa QASIMLI,
Milli Məclisin deputatı,
AMEA-nın müxbir üzvi, professor